

ผ้าขาวม้า

□ ขุนศิลปกรรมพิเศษ

ขาวม้า คำนับเป็นทูลกระหม่อมทวไปในชื่อที่เรียกผ้า สำหรับ “ห่ม” ไม่ใช่ห่มนอน ใช้ผลัดอาบน้ำหรือ ภาดพุงก็ได้” (พจนานุกรม) ความจริงก็ใช้ห่มนอน กันอยู่บ้างเหมือนกัน เช่นในหน้าร้อน แต่น่าประ หลาดทว่าผาอย่างนี้ไม่เป็นสีขาว และไม่เกี่ยวกับม้า ึ่งทเป็นสัตว์และเครื่องใช้ของช่างไม้แต่อย่างใด ใน สมัยหนึ่งเคยเรียกผ้าที่ผู้ชายห่มหรือพาดบ่าว่า ผ้า ยี่โย แต่บัดนี้ไม่ได้ยินกันแล้ว ส่วนของผู้หญิงเรียก สไบ อันเป็นคำเขมรแต่มีลายก็เรียกอย่างเดียวกัน

ผ้าสำหรับอาบน้ำของเจ้านายหรือพระเรียกว่า ผ้า ชุบสรง ดังปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ตอนหนุมานถวาย แหวน มีความชอบในราชกร พระรามจึง “ผลัดผ้าชุบ สรงรางวัลให้” ส่วนของบุคกคภรรรมตาสามัญเคยเรียก ว่า ผ้าชุบอาบ ก็กลายเป็นคำโบราณไปแล้ว ในบักษได้ เรียกว่า ผีซักอาบ แต่ก็ใช้ประโยชน์อย่างอื่นเช่นคลุม ไหล่ และภาคพุง แม้ในปัจจุบันนี้ชาวบ้านที่มีอายุสัก หน่อยก็ยังเรียกผ้าอย่างนี้ว่าผ้าซักอาบกินอยู่

ถ้าสืบให้ได้ความว่า ขาวม้า มาแย่งตำแหน่งของ ผ้าต่างๆ ที่กล่าวแต่เมื่อใด และเคยมีบทบาทอย่างไร ก็ นำสนุกอยู่ จึงลองทำการมเข็มในมหาสมุทรดู ในชั้น

ต้นไปพบคำชอบกลเข้าแห่งหนึ่งในเรื่องสังข์ทอง ตอน ท้าวยศวีมลและนางจันทเทวีปลอมตัวเป็นคนสามัญไปตาม หารพระสังข์ เมื่อไปถึงเมืองท้าวสาบาล ก็ให้พวกเสนา อยู่นอก

“สิ่งกลางทางเป็ลื่องเครื่องทรง เอาซ่อนใส่ลงในย่ามใหญ่ นางออกเครื่องประดับจับใจ ข่อนใส่ในกระบายมีทับทิม ขัน ภูมิล้อผ้าตาโองนึ่ง ภาคพุงเขี้ยวครามงามหนักหนา โฉมของทรงนั่งตาเล็ดงา ห่อผ้าขาวนึ่งรุ่งรัง”

ผ้าขาวนึ่งคืออะไร อาจเป็นผ้าโปร่งสำหรับทำเมื่อกี้ ได้ จึงดูไม่เรียบร้อย แต่ไม่ใช่ขาวม้าที่ต้องการ ไปพบ ขาวม้า ตรงตัวในเสภาขุนช้างขุนแผน ตอน มี่งานทำบุญเทศน์มหาชาติ เมื่อนางพิมพิลาโลยแต่งตัว เสร็จ ก็กล่าวถึงแม่ว่า

“ศรีประจันครันแลเห็นลูกสาว กุณหัวทอกขาวมันพันที่ จะตกตั่งตัวไปทำไม คว่าผ้าดอกทันท่มดอกคำ ลูกสาวหัวเรรวาว่าแม่เอ๊ย ช่างไม่อายเขาเลอเห็นผิอสี สรีประจันครันมองร้องกรรมกรรม ผิดหน้าตาจริงคำห่มขาวม้า”

เกิดฉงนการห่มผ้าดอกคำที่นางพิมพิลาโลยว่าเป็นการนำ ชายหน้านั้น จะหมายความว่านุ่งห่มสีดูฉลาดเป็นแก่ทำ

สาว หรือการห่มผ้าชนิดนั้นแสดงว่าเป็น “คอกทอง” หรือ
 อย่างไร เพราะมีเรื่องเล่ากันว่าขุนนางผู้หนึ่งเห็นสตรี
 บรรดาที่คอกห่มผ้ากรองทองก็สัพยอกล้อเลียนว่า “คุณหญิง
 คอกทอง” คำนี้ก็แปลกอยู่เพราะในภาษามลายูมีคำ
 Lok Tong (โล๊ะตอง) แปลว่าหญิงงามเมือง อ้างว่ามา
 จากภาษาจีน แต่คนจีนยืนยันว่าไม่มีคำที่กล่าวในภาษา
 ของเขา จึงคงได้ไปจากไทยเพี้ยนเป็น ลอกทอง แล้วนำ
 ไปใช้ในมาเลเซีย ชาวมลายูเลยนึกว่าเป็นภาษาจีน ทำ
 นองเดียวกับที่จีนเอาคำ ไท่หลง มาใช้ในเมืองไทย ทำให้
 เราคิดว่าเป็นภาษาจีน ที่แท้จีนเอามาจาก ไท่หลง ของ
 มลายู ซึ่งแปลว่าการช่วยเหลือ ไขว้เขวกันไปอย่างนี้

“องประเซนแล้วก็เป็นทุกเวลา ลงเป็นผ้าชอบอบไม่เอ้อเหื่อ”
 ขุนช้างขุนแผน

พบ ขาวม้า อีกแห่งหนึ่ง คือในกลอนเพลงยาวเรื่อง
 พระอาการประชวรของกรมหมื่น อับสรสุคาเทพ ราชนิกา
 ในรัชกาลที่ 3 ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นฝีปากของ คุณเสวรวรณ ผู้
 ประพันธ์เรื่องพระมะเหลเถไถและอุดรทรุทธิยเรื่อง ซึ่งม
 ความตอนหนึ่ง ดังนี้

“ห่อเคลื่อนคลายหยาพระโรคร์ใครครคร้า
 พวงเข้าเฝ้าปรีดิ์เปรมเกษมศรี
 ต่างตักหม่มหม้า ขาวม้า ดี
 ยันตระหนัซไขกลอยกนาหงษ์ผ้าบาง”

ขาวม้า ในสมัยรัชกาลที่ 2 และที่ 3 เป็นเพียงผ้า
 แถบซึ่งผู้หญิงใช้คาดอกและห่ม ขยาดก็คงเป็นแพร อย่าง
 รองสำหรับชาวบ้านคงเป็นผ้าค้าย ต่อมา ขาวม้าทำหน้าที่
 มากขึ้น ดังปรากฏในหนังสือ “ชีวิตวิเศษ” ของสมเด็จฯ

เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ซึ่งทรงนิพนธ์ไว้ใน
 พ.ศ. 2427 (เกือบ 80 ปี มาแล้ว) โดยทรงบรรยายการ
 แต่งตัวของชาวเมืองปัตตานีว่า “ราษฎรผู้ชายนุ่งใส่เสื้อใหม่
 บ้าง นุ่งขาวม้าใหม่บ้าง..... ผู้หญิงคาดนมด้วยขาวม้า
 ใหม่บ้าง ผีขาวม้าค้ายบ้าง” ที่เมืองกลันตันทรงนิพนธ์
 ว่า “พวกราษฎรแขกนั้น แต่งตัวนุ่งใส่เสื้อแพร ใส่เสื้อ
 ห่มขาวม้า นุ่งขาวม้า.... ผู้หญิงคาดนม กลุมศึกระบาย
 ขาวม้าลายแพรบ้าง ลายผ้าบ้าง”

ถึงรัชกาลที่ 5 ใช้ขาวม้าได้จีปาดะ ตั้งแต่กลุม
 ศึกระ นุ่ง ห่ม และคาดอก เว้นแต่ไม่ปรากฏว่าเอาคาด
 พุงและผลัดอาบน้่า สมัยที่เสด็จบักซ์ไต่คราวนั้นขาวม้า
 แพรราคาผืนละ 4-5 เหรียญ แผงกว่าราคาข้าวสารซึ่ง
 ในครั้งนั้นซื้อขายเพียงถึงละ 3 บาท 3 สิ่งเพียงเท่านั้น
 ส่วนผ้าขาวม้าค้ายราคาผืนละ 8-10 เหรียญ ตกผืนละครึ่ง
 เหรียญ (บักซ์ไต่เรียกไซก) ก็ไม่ยอมเยนนัก แต่คนพื้น
 เมืองไม่ว่าไทยหรือแขก เรียกชื่อผ้าที่ทรงพระรณมานั้น
 เป็นอย่างคั้น หาได้เรียกว่าขาวม้าตามคำภาคกลางไม่

เสฐียรโกเศศ ได้คุยประวัติของคำ ขาวม้า ไว้มานาน
 แล้ว ท่านวินิจฉัยยว่ามาจาก Kamar ของมลายูซึ่งเขา
 หมายถึงผ้าคลุมไหล่ ผ้าคาดพุง และว่ามลายูยืมคำนี้มา
 จากภาษาอิหร่านอีกทอดหนึ่ง ท่านยุติไว้เพียงแค่นั้นโดย
 อ้างว่าไม่ว่าเป็นต้องสืบถึงต้นตอ ส่วนที่ Kamar กลาย
 เป็น ขาวม้า ได้อย่างไรนั้น อธิบายว่าเป็นการลากเข้า
 ความ ทำนองชื่ออาหารชนิดหนึ่งของแขก ซึ่งเป็นข้าว
 ปรุงเครื่องและมีเนื้ออยู่ในตัวอันเรียกว่า “ข้าวบุหรี”
 นั้น ก็ลากมาจากคำ Kabuli (กะบูลี) เป็นข้าวที่
 ปรุงแบบชาวเมืองKabul (กะบูล) เมืองหลวงของประเทศ

อาฆานิสถาน (แขกพวกนี้เราเรียก ปาทาน) ชาวแบบ
ชาวเมืองกะบูลในปัจจุบันเปลี่ยนเป็นชาวหมกไก้ ท่านซี
แจ่งต่อไปว่าแม่ กาแฟ ก็เรียก กาแฟ กันอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้
ล้วนเป็นการแปลงชาติเทศให้เป็นไทยด้วยกัน

ข้าพเจ้าอาศัยผลการสืบของท่านมาสานต่อ ได้ความ
งอกเงยขึ้นไปบ้างดังนี้

ในภาษามลายูคำ Kamar ดอคเป็นไทยว่า กามาร
แต่ ร สะกดไม่เป็นแม่กนแบบไทย ให้ออกเสียงว่า กามา
แล้วรวัดันทัว ร ตามหลังเล็กน้อย มีความหมายหลายอย่าง
เอาเฉพาะที่เกี่ยวกับ ชาวมา เพียงอย่างเดียวก็น่าจะแล้วกัน เขา
หมายถึงแพรแถบ (sash) มีคำประสมเป็น Kamar-
ban (กามารบัน) แปลว่าแพรแถบสำหรับรัดเอว ว่า
เป็นคำที่ได้มาจากอิหร่าน แต่ปัจจุบันชาวมลายูตีความ
หมายอย่างนี้คือกลายเป็นคำโบราณ ท่านองเดียวกับชาว
บุหรืของเราซึ่งเลิกใช้ไปแล้วเหมือนกัน

ได้ดูพจนานุกรมภาษาอิหร่าน คำ Kamat
หมายถึงท่อนกลางของร่างกาย (ตั้งแต่สะเอวถึงสะโพก)
แปลว่าสะเอวและผ้าพันสะเอวได้ด้วย กับมีคำ Kamat
band ว่าแพรพันสะเอวหรือเข็มขัดก็ได้

คำ Kamar ของอิหร่านคงเข้ามาสู่ภาษาต่างๆ
ในอินเดียด้วยเป็นแน่ เพราะพบคำ กมร (กะมะระ) ใน
ภาษาฮินดี ให้คำแปลว่า ท่อนกลางของร่างกาย สะโพก
เข็มขัด และส่วนคอกกลางของสิ่งต่างๆ ด้วย กับมีคำ
กมรพันท์ แปลว่า ผ้ารัดเอว เข็มขัด

* นิราศลอนดอน

“พาพวกเราเขาไปข้างโน้น ให้จัดสรรหวานถาวข้าวเหนียว
กล้วยขนมถากถากถ้วนากมี ตั้งบนที่เชิญให้พวกไทยกิน”

นำประหลาดนักหนาที่ฝรั่งก็ใช้ ชาวมา เหมือนกัน
แต่เป็นแบบแขก เพราะในภาษาอังกฤษมีคำ Cumber
bund ว่าเป็นผ้ารัดสะเอวซึ่งทั้งผู้หญิงและเด็ก ๆ ก็ใช้
อ้างประวัติว่าเป็นคำฝรั่งจากอินเดีย เขาแยกศัพท์ว่า
Tcummer มาจาก Kamar ของอิหร่านและ bund
มาจาก band ของอินเดีย

ban (มลายู) band (อิหร่าน) bund (อังกฤษ)
และพันท์ (ฮินดี) อาจเกี่ยวโยงถึง พันท์ ของสันสกฤต
ซึ่งแปลว่า ผูก มัด กระมัง

ที่ได้คำต่างประเทศมาเทียบเคียงกันไว้นี้ ทำให้ดู
ประหนึ่งว่าในชั้นเดิม กามาร หรือ ชาวมา จะหมายถึง
เฉพาะส่วนกลางของร่างกายเท่านั้น เมื่อเติม บันด หรือ
พันท์ เข้าไปก็หมายถึง สิ่งที่รัดส่วนกลางของร่างกายซึ่ง
จะเป็นผ้าหรือเข็มขัดก็ได้ นานๆ เข้า คำกร่อนไปหมดเหลือ
แต่ กามาร ก็เป็นผ้าหรือสร้อยรัดเอวไป

ผ้ารัดเอวเป็นอารมณ์ของทุกชาติทุกภาษา ไทยก็
นิยม ดังในเรื่องกาวิตตอนท้าวแสนนุราช ทาหม่อมมาทำเสน่ห์
กับบรรยายการแต่งกายว่า “คาหมคุมงหมายจะผายผืน มา
อาบน้ำในกริ้วแดงตัวพลัน แขนงน้ำบัพพร้อมหอมมุ้ง
เลือกผ้านุ่มหอมสมรูปร่าง ลายฉลางอย่างออกเอาออกนุ่ง
กรุกกรักประกักประเคิดเบ็ดผ้าสั่ง เอาแพรบางกวางคั่ง
คาดพุงพลัน”

วัตถุคาดเอว มีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น รัดพัศตร์
ดังในลิลิตพระลอว่า “ข้าระพระองค์บ่บาน ทรงสุคนธ์
ธารกลืนละดูง ประุ่นทนทองธารทรง ผงสนับเพลาบวร
ภูษาภรณ์เลื่อมฉาย รัดพัศตร์พรายไพจิตร” ขุนนางสมัย
ก่อนใช้ สมรด หรือ สำรุด คาดเอว นอกจากนี้เรียก

เจียรระบาด เช่น ตอนเขยทงทกของท้าวสามลไปตีคัส
“ใส่เสื้อกำแยงเต็มที ผ้ายกอย่างคิเอาออกนุ่ง แล้วหียบ
เจียรระบาดมาคาดฟุง” ก็ยังมีคำต่ออีกดังนี้

“เมื่อนั้น มะระหรั่มะระระสัฎฐาทหารใหญ่
ครันรุ่งสุริโธโธทัย จิงกลาโกลมาชำระกายา
แล้วเสกวันทาหัวประอก นุ่งยกทองพันโธ้อ่า
แล้วคาด รัตคค อลงการี ใส่เสื้อผ้าขยับยับประจาทิศ”
(ตลกลัง)

“ครานี้ท่านเจ้ากรมยมราช ก็จัดแจงเพชฌฆาตที่เข้มข้ม
โถมโถมเอาฟาดใจกล้าทะลวงฟัน ราชมัลลียังยวดตำราวจใน
ถือหวายอ้ายอนันต์มัจเจ้าแขน คาด รัตคค แน่นทั้งนายไพร่”
(ขุนช้างฯ)

“เจ้าคุณราชทูตใหญ่ใส่มาลา คนทั้งห้าทรงประพาศระอาดงม
เสอเข้มขบขบขันในใส่อย่างน้อย เข็มขัดพลอยต่างต่างอย่างสยาม
ข้างฝั่งเพชรเม็ดพราววับวาววม ประคค หนามขนุนคาดประ-
-หลาดคี่”
(นิราศลอนดอน)

“ลึบค้อยจึงค่านับกองขุนเขียนแล้วว่า ข้าพเจ้าไป
ค้าขายหลายเดือนก็ไม่สู้มีกำไร ได้แต่ด้วยชาหยกกับ รัต
ประคค มาฝากท่าน ” (เรื่องไชยยัน)

รัตคค รัตคค ประคค และรัตประคค หมายถึง
ผ้าคาดเอว ในพจนานุกรมมีแต่ รัตประคค คำเดียวและ
ใช้สำหรับบรรพชิตเท่านั้น

คำ ขาวม้า น่าจะเกิดขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้
เอง ชาวต่างประเทศเขาใช้คาดเอว แต่หญิงผู้ดีหรือมี
ฐานะของเรานำมาใช้ห่มแทนสไบ ต่อมาใช้ประโยชน์
กว้างขวางออกไปเป็น 108 ประการ แต่ก็ไม่ทิ้งความ

หมายเดิมไปเสียทีเดียว เพราะยังใช้คาดฟุงกันอยู่ แต่ที่
ใช้อย่างแพร่หลายที่สุดก็คือ เป็นผ้าผลัดสำหรับอาบน้ำ
เลยทำให้คำ ขอบอบ หายไป หน้าที่อย่างนี้เกิดเมื่อใดแน่
ยังสืบไม่ได้รับความ แต่อาจเป็นในต้นรัชกาลที่ 6 นี้เอง
เพราะในพระราชนิพนธ์เรื่อง ไกลบ้าน ตอนเสด็จไปทรง
น้ำพุร้อนที่เมืองบาเดนประเทศเยอรมัน ทรงพระราช
นิพนธ์ว่า “พอไปถึงก็เอาปรอททดลองน้ำอุ่นได้ 30 องศา
เซนติเกรด แล้วผลัดผ้า ผ้านั้นเป็นผ้าลินินขาว ขนาด
ขาวม้า ผู้หญิงห่มอย่างแคบ คิคหุเหมือนน้องชะงัดข้างบน
ข้างล่าง เป็นผ้านุ่งอาบน้้า”

ถึงนี้จึงได้หลักฐานสำคัญว่า ในปลายสมัยรัชกาลที่
5 (ทรงพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2450) นั้น ขาวม้า ยังหมายถึง
ถึงผ้าห่มของผู้หญิงอยู่ แต่ในการที่ทรงผ้าอย่างนี้ เป็นผ้า
ชุบสรง จะเป็นต้นเค้าของการใช้ ขาวม้า สำหรับอาบน้้า
ในเวลาต่อมาได้กระมัง

ยันตระหนี่ ที่คุณสุวรรณพุดถึง “ยันตระหนี่” ก็
เป็นชื่อผ้าชนิดหนึ่ง ในเพลงเกี่ยวข้าวไว้ว่า “นุ่งผ้ายัน
ตานี่” คงเป็นอย่างเดียวกัน พจนานุกรมอธิบายคำ ยัน
ตานี่ ว่าเป็นผ้ามีสันตีพิมพ์คอก และยกคำ Jamdani
ของภาษาฮินดูสถานี่มาเทียบไว้ หมายความว่าอาจมาจาก
ภาษานี้ก็ได้

ในภาษามลายูก็มีคำ Jamdani ให้คำแปลอย่าง
เดียวกับ ยันตานี่ของไทย ว่ามาจากฮินดูสถานี่เหมือนกัน
ข้าพเจ้าค้นดูในภาษาฮินดีพบ ชามทานี่ ว่าผ้าพิมพ์ชนิด
หนึ่งมีลวดลายทั้งด้านหน้าและด้านหลัง แต่ลายสลับกัน
ว่าเดิมทำด้วยไหม ต่อมาเป็นดินินและผ้าฝ้าย สันนิษฐาน

ว่าจะเป็นที่เราเรียกกันว่า ผ้ายาย ในชั้นหลังนี้เอง ยันตระหนี่ไบกลอย” ก็คงเป็นลายไบกลอย

ยังมีผ้าอีกชนิดหนึ่งชื่อคล้ายกันเรียกว่า ผ้ายาน ในเรื่องคาถาล้างว่า “กาหลังบินป่วนพวนพวน ครันบ้ายชาย แสงสุริยา พระราชาค้อยได้สมประดี จึงยาตรามาเข้าที่ สรง ชำระองค์กัวยชลอันใสศรี แล้วทรงตำอ่างกลันทั้ง อินทรีย์ แล้วทรงผ้า ตานี ม่วงล่องจวนทอง” ชั้นต้น คิดว่าผ้ายานจะเป็นคำที่กร่อนมาจาก ยันตานี แต่ในนิเวศลอนตอนพรรณนาการแต่งกายของคณะทูตว่า “เสด็จขึ้นทับนอกคอกพิเศษ ล้วนทองเทศางมกุศตสี นุ่งยกทองท่ามาแต่ตานี” จึงได้ความแน่ว่าเป็นคนละอย่าง ความรุ่งอรุณออกไปอีกว่า ในครั้งหนึ่งเมืองปัตตานีเคยทำผ้ายกทองมาเหมือนกัน

ขาวมุ้ง ในเสภาขุนช้างขุนแผน ตอนนำศพนางวันทอง
“เครื่องเล่นหรือหมักเป็นนันทนา ชาวประขามาคูเดินออกไขว่
ทั้งผู้ช้ำช้ำและเชยใจ หลีกหลบกระทบไต่กันไปมา
พวกหญิงสาวสาวชาวบ้านนอก ห่มขาวมุ้งนุ่งผ้าปกแบ่งหัดหน้า”

ขาวม้า ในเสภาขุนช้างขุนแผน ตอนเวรชาวคดแกล้งพิณ
จระเข้
“เรือพอกษ์เมฆาเขตเกล้าวาง ใต้เงินตั้งกลางเอาแก้วใส่
เอาดอกดาวเรืองร้อยห้อยหัวไว้ ล้วนแต่ตัดผมโหงใส่ขาวม้า”

(ต่อจากหน้า 42)

หมากรุก

รูปเคารพ: ต่อมาเมื่อการเล่นหมากรุกแพร่หลายเป็นที่นิยมทุกชนชั้นไม่ว่าไพร่ผู้ดี จึงลดความวิจิตรพิศดาร และเอาไม้มาดัดเป็นรูปต่างๆ พอเป็นเค้าเป็นที่สังเกต ให้ราคาย่อมเยาพอที่จะซื้อหากันได้โดยทั่วไป เช่นของเงินใน

เวลานี้ทำด้วยเงินไม้กลมแล้วเขียนหนังสือลงไว้ข้างบนว่า เป็นตัวอะไร ราคาคงมากคือเพียงชุดละ 3 บาทเท่านั้น

การเล่นอย่างอื่นที่คล้ายหมากรุก

มีการเล่นอย่างหนึ่งซึ่งสืบเนื่องมาแต่โบราณกาลนับได้ตั้ง 5000 ปีมาแล้ว เรียกว่า checkers หรือ คราฟต์ ก็เรียก ก็ฬาประเภทนี้ใช้กระดานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซึ่งแบ่งออกเป็น 64 ช่อง เหมือนกระดานหมากรุก ฉะนั้นตามตำนานที่ว่าชาวไอศุกบัต ยิว เป็นต้น ถิถการเล่นหมากรุกนั้น อาจสืบเอาการเล่น เซกเกอร์ มาก็ได้ แม้การเล่น ก็ ของจีนในครั้งเดิมก็น่าจะเป็นการเล่นอย่างอื่นในเรื่องนี้มีผู้เล่าให้ฟัง (คุณสุชาติ รัตนปราการ) ว่าผู้ต้นถิถการเล่น ก็ ชื่อ พกเอ๊ก และคนที่มิเชื่อว่าเล่นเก่งนั้นชื่อ เอ๊กฉิว เป็นคนก่อนสมัย เม่งจื้อ และว่าก่อนสมัยราชวงศ์ถัง กระดานก็มีตาตามยาวและขวางด้านละ 17 ครันมาคือเม่งคินดัง กระดานก็มีตา ด้านละ 19 รวม 361 ช่อง ลูกหมากมีดำและขาว อย่างละ 150 ลูก ฟังตามนี้แล้วก็เดิมของจีนไม่ใช่หมากรุก

วิเคราะห์ถิถการเล่นหมากรุกของชาติต่าง ๆ แล้วปรากฏว่า เบี้ย ม้า เรือ ขุน มีตาเดินเหมือนกัน ที่ต่างกันก็เพียง โคน และ เม็ด เท่านั้น แต่ได้กล่าวแล้วว่า โคนและเม็ดของหมากรุกฝรั่งนั้น ในชั้นเดิมก็เกิดคล้ายของไทยและพม่า จึงนำถิถว่าวิธีเล่นหมากรุกของไทยและพม่าจะเป็นแบบดั้งเดิม อย่างน้อยก็ในสมัยที่ปรับปรุงเป็นแบบ 2 ฝ่ายในอิหร่าน ส่วนของมลายูถิถอิทธิพลของต่างชาติครอบคลุมในชั้นหลัง □